

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА — ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ (ДЕЯКІ ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ)

В. Удовиченко,

*міський голова м. Славутича,
лауреат Державної премії в галузі науки і техніки,
представник України в Палаті місцевих влад у Конгресі місцевих і регіональних
влад Європи на 2000—2002 роки*

Плин життя настільки стрімкий за сучасного рівня технологій, що реальне життя не дає практичної можливості зупинитись і осмислити — хто ти, для чого прийшов у цей світ, яка мета твого перебування, який цей світ взагалі?

Однак необхідно зрозуміти, що відповіді на наведені та інші питання ставлення до навколишнього природного середовища, природи в цілому потрібно шукати в переосмисленні досягнутого людською цивілізацією та її подальшого розвитку.

Саме зараз потрібно усвідомити поняття теорії сталого розвитку: проаналізувати екологічну ситуацію в Україні, керуючись новим поглядом; подивитися з урахуванням набутого на проблеми, зумовлені Чорнобильською катастрофою; оцінити результати розвитку енергетичної галузі та ефективність використання природних ресурсів; дати об'єктивну оцінку неконтрольованого нагромадження різних видів відходів, у тому числі радіоактивних.

Зробивши це, безумовно, дійдемо жажливих висновків, але не для того, щоб втрачати свідомість, а для того, щоб, навпаки, через усвідомлення сучасного стану знайти найефективніші напрями вирішення проблем екологічної реабілітації України.

Передусім у нас повинне з'явитися екологічне мислення, яке і допоможе певною мірою скоригувати власну життєдіяльність, переглянути кардинально своє ставлення до природи, пізнання її як одного цілого з тобою. В глобальному розумінні — не дозволити нікому, але насамперед собі звикнути до «Чорнобиля» як до планетарної екологічної катастрофи, як провісника краху світової цивілізації.

Слід підкреслити, що ми на критичному шляху й настав час енергійно діяти, від обговорень перейти до реальних справ, до побудови та реалізації таких моделей соціально-економічного розвитку, які передбачили б гармонійний розвиток людини і природи як єдиної екосистеми. Це важливо зробити саме на етапі трансформації в нове суспільство, в нову ринкову економіку. Безумовно, це потужний «двигун» розвитку, але за умови, що держава, яка керує ним, буде набагато кваліфікованішою, компетентнішою і відповідальнішою перед людьми передусім за те, щоб ми не стали додатком сучасних технологій різних галузей промисловості, в тому числі й атомної енергетики.

Політика держави обов'язково має бути на рівні екологічної безпеки як складової життя, коли діяльність людини оптимально співвідноситься з природним середовищем.

Відомо, що держава складається з населених пунктів — сіл, селищ, міст. На підставі того, на якому рівні знаходяться ці суб'єкти, можна судити про досягнення в усіх сферах життя держави. Однак вирішальним критерієм оцінки залишається стан навколишнього природного середовища, який в свою чергу залежить від рівня співпраці людини і природи. Нехтування цим поставило Україну на периферію світового господарського комплексу. Ми стаємо технологічно, а отже, і фінансово залежними, в результаті чого можемо перетворитися просто на зону екологічної катастрофи.

Нині очевидно, що Україні самостійно не вирішити проблему глобальної ядерної катастрофи на Чорнобильській АЕС, тим більше, що це не єдина екологічна проблема в країні. Ми повинні переконати світ, що екологічна безпека з урахуванням сучасних технологій не може бути містечковим поняттям. Від загострення наслідків аварії на ЧАЕС може бути поставлена під загрозу взагалі екологічна безпека світу. Тому в світі, особливо розвинутими країнами, повинно бути освідомлено, що проблема виживання, проблема екологічної безпеки має міжнародний характер.

Саме така філософія сучасного життя приведе світову спільноту до науково обгрунтованої моделі співпраці з високим рівнем відповідальності усіх сторін-учасниць у процесі перетворення усієї території України, екологічно постраждалої в результаті Чорнобильської катастрофи, з епіцентром у середині четвертого зруйнованого і живучого енергоблоку, на екологічно безпечну систему.

Розпочати потрібно з опрацювання спільної міжнародної програми дій з чітким уявленням того, що потрібно зробити, в який час, якими ресурсами. Результат спільної діяльності світового співтовариства залежатиме від створеної структури управління міжнародними проектами.

Європейська компанія зі сталого розвитку міст, створена в 1994 р., і багато міст Великобританії, Іспанії, Швеції та інших країн провадять роботу із залучення уваги громадськості й активізації сил місцевих товариств за сталий

розвиток, безумовно, з певними критеріями. Останні, засновані на науково обрнтованих даних, повинні дозволити здійснювати оцінку рівня виконання планів і відповідних заходів. Саме необхідність опрацювання показників на місцевому рівні і була підтверджена на європейських конференціях з питань сталого розвитку, які відбувались у 1996 р. в Лісабоні і в лютому 2000 р. в Ганновері, де й було визначено спільну платформу для різних стратегій на місцевому рівні.

Мережа «Повага» охоплює методи, показники й приладну дошку, що передбачають успішну реалізацію політичного проекту «навколишнє середовище» на місцевому рівні.

Протягом останніх років за підтримки програми «Лайф» Європейської Спільноти, Міністерства екології та природних ресурсів, мережа змогла:

— затвердити методику складання показників як необхідної умови для її апробації в місцевих органах влади;

— доопрацювати серію показників, які були затверджені Мережею і відбивають місцеві стратегії органів влади;

— створити програмне забезпечення для прикладної дошки, яке надаватиме і групуватиме розроблені показники, а також провадитиме їх аналіз.

На нашу думку, цей досвід, набутий Європейським рухом сталого розвитку сильної екологічної політики, міг би бути дуже корисним і своєчасним також для міст України. Однак все залежить від лідерів міст, активності їх громад.

Місто повинне розглядатися як своєрідна екосистема, функціонування якої залежить від того, наскільки дотримуються закони екології. Проблема охорони навколишнього природного середовища — це насамперед проблема поведінки людей. Тому для забезпечення ефективності політики необхідно переконати населення в тому, що йдеться про надзвичайно важливе питання, і схилити його до активного співробітництва. Складовими таких відносин між владними структурами і населенням, безумовно, повинні стати інформування населення, залучення його до планування напрямів охорони навколишнього середовища, збереження і поліпшення його, а також до місцевого управління з питань використання навколишнього середовища. Реалізувати зазначене можна в містах з високим рівнем використання принципів місцевої демократії. На сучасному етапі створення мереж співробітництва між містами є визначальним чинником регіонального і місцевого рівнів.

У м. Славутичі із самого початку його існування створювалась справжня модель екополісу. Визнанням досягнень у вирішенні проблем екологічної реабілітації території та втілення принципів сталого розвитку стала «Золота медаль» Міжнародного екофоруму ООН «За мир».

До речі, для підвищення ефективності діяльності Конгресу місцевих і регіональних влад Європи в рамках його діяльності створено чотири статутних комітети, один з яких — комітет з питань сталого розвитку.

Як відомо, небезпека, що виникає від радіоактивного опромінення, значно переоцінюється великою частиною населення. Оскільки факт наявності радіаційного забруднення території міста ніхто не заперечував, то в результаті зазначеного феномену за Славутичем міцно закріпилася слава несприятливого у радіаційному відношенні місця. Знадобилась велика робота протягом декількох років, щоб змінити імідж міста. Вона здійснювалася в декількох напрямках: по-перше, дезактивація території міста і забезпечення контролю вмісту радіоактивних речовин як в об'єктах навколишнього середовища і продук-

тах харчування, так і в організмі мешканців, по-друге, формування громадської думки.

Одночасно з будівельними роботами в місті провадилась велика робота з дезактивації. З 1988 р. розпочалось санітарне очищення території міста та його околиць. Як критерій дезактивації було прийнято значення потужності експозиційної дози (ПЕД) на висоті 1 м, що дорівнювало 30 мкР/год. Здійснювалось вирубування і вивезення лісу на забруднених ділянках; викорчування порубкових залишків і механізоване зняття верхнього шару ґрунту на глибину до 30 см; вивезення і поховання знятого ґрунту і порубкових залишків; завезення чистого ґрунту; закріплення очищеної території посівами багаторічних трав, а також спеціальними закріплюючими сумішами на основі латексу.

У 1988 р. для постійного радіаційного контролю в м. Славутичі була створена лабораторія зовнішньої дозиметрії Чорнобильської АЕС. Наукове керівництво роботами з радіаційного контролю здійснював Інститут АЕС (м. Москва), для чого була створена спеціальна комплексна експедиція цього інституту. Лабораторія була укомплектована сучасним устаткуванням. Методики виконання вимірювань і програма спостережень відповідали всім діючим нормативним вимогам. Лабораторія існує і нині. Вона забезпечує виконання таких видів контролю:

— вимірювання ПЕД гамма-випромінювання і бета-забрудненості на території міста, промислової і промиської зон, а також у жилих і громадських будівлях;

— відбір проб аерозолів приземного шару повітря;

— відбір проб ґрунту, води та інших компонентів природного середовища;

— гамма-спектрометричне вимірювання радіонуклідів у пробах;

— вимірювання стронцію-90 у пробах води і продуктах харчування;

— експрес-контроль продуктів харчування щодо загальної бета-забрудненості;

— вимірювання вмісту радону у повітрі жилих приміщень.

Інформацію про результати контролю радіаційної обстановки, оцінки дозових навантажень людей, результати дезактивації широко публікувались у засобах масової інформації, кожна людина могла перевірити будь-який продукт у лабораторії і переконатися в його безпеці. Підвищувався рівень поінформованості населення щодо впливу на організм радіаційного чинника.

Зазначене мало позитивні наслідки. Жителі м. Славутича впевнені у повній безпеці проживання в ньому. Про це свідчать і результати опитувань, і показники народжуваності.

Такий комплексний підхід до оцінки ситуації, що супроводжується певними економічними заходами й активною роботою з формуванням громадської думки, не тільки допоможе відносно безболісно змінити статус раніше забрудненої території, а й сприятиме відродженню постраждалих внаслідок Чорнобильської аварії територій (див. *рисунок*).

Рішення про дострокову зупинку Чорнобильської АЕС демонструє поважне ставлення України до звернень світового співтовариства, стурбованого негативним впливом подальшої експлуатації ЧАЕС на психологічний стан нинішнього і майбутніх поколінь.

У рамках міжнародного співробітництва створено Міжнародний Чорнобильський центр (МЧЦ) у формі міжнародної наукової кооперації, що здійснюється за ініціативою Уряду України з метою підтримки розвитку міжнарод-

них наукових досліджень з проблем ліквідації наслідків ядерних і радіаційних аварій, зняття ядерних об'єктів з експлуатації та екологічної реабілітації забрудненого навколишнього природного середовища.

Одним з уроків аварії на Чорнобильській АЕС стало усвідомлення того, що використання ядерних технологій вимагає високого рівня науково-технічного супроводу. Стосовно цього був прийнятий ряд постанов, але на практиці реалізовано дуже мало заходів.

Тому Національна академія наук України виходить з пропозицією створення в рамках МЧЦ дослідного ядерного реактора як реальної науково-технічної бази. Використання такого реактора дасть можливість вирішувати питання технічного стану корпусів промислових реакторів, вести нейтронно-фізичні дослідження зони реактора, досліджувати твели, напрацьовувати нові матеріали для АЕС, ізотопи для індустрії й аграрного сектора та ін. В галузі радіаційної медицини актуальними є виробництво радіофармпрепаратів, проведення радіобіологічних досліджень, створення каналів радіаційної терапії; в галузі екології — дослідження елементного складу об'єктів природного середовища методом нейтронно-активаційного аналізу, моделювання природних процесів Чорнобильської зони. Це далеко не повний перелік можливих досліджень і практичних застосувань такого реактора.

Якщо не вживати ніяких заходів, то Україна, що має 15 промислових реакторів і використовує ядерну технологію, через 10 років залишиться взагалі без дослідного ядерного реактора, досвід використання якого нагромаджувався протягом 40 років.

Враховуючи вищенаведене, НАН України ще в 1988 р. впритул підійшла до вирішення питання створення ядерного центру з дослідним реактором за межами м. Києва. Проте подальші події в країні унеможливили здійснення проекту.

Нині існують всі передумови для створення Міжнародного науково-дослідного центру з дослідним ядерним реактором. Будівництво може бути здійснено в зоні Чорнобильської АЕС з використанням корпусів самої станції.

Створення центру з ядерним дослідним реактором, крім всього іншого, дасть змогу ефективно працювати фахівцям ЧАЕС, що вивільнятимуться у зв'язку з її закриттям.

В Україні сама доля воліє почати рух за сталий розвиток, за збереження і відновлення навколишнього природного середовища. Це повинно стати філософією нашого життя. Лідером у такому русі, на наш погляд, могла б стати Асоціація міст України з програмними напрямками діяльності:

— допомога в створенні системи здійснення громадського контролю за постачанням населенню води, електроенергії, газу, за переробкою відходів, контроль транспортного обслуговування тощо;

— рух «За чисте повітря»;

— створення фінансової бази охорони навколишнього природного середовища;

— інформаційне забезпечення з питань використання навколишнього середовища.

Узагальнюючий висновок дуже простий: взяти відповідальність за сталий розвиток світу перед прийдешніми поколіннями — наш святий обов'язок. Ми повинні пам'ятати уроки історії, коли через десятки, сотні років історія підбиває підсумки діяльності того чи іншого покоління людей. Важливо, щоб ми заслужили позитивну оцінку нашої діяльності на зламі тисячоліть стосовно захисту життя людини на Землі.

Всі об'єктивно відчувають важливість впливу країн з високим рівнем соціально-економічного розвитку, особливо США, на розвиток подій в світі, в тому числі в напрямі збереження навколишнього природного середовища, зокрема, їх постійна увага та посильний внесок у процес ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи. Тому я звернувся до Президента США Дж. Буша з питання важливості продовження міжнародної співпраці в ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, приведення об'єкта «Укриття» до екологічно безпечного стану, зняття ЧАЕС з експлуатації, соціально-економічної і екологічної реабілітації територій радіаційного забруднення, безумовно, під егідою загальної координації дій з боку США. В Славутичі ж заснувати Музей участі міжнародного співтовариства в ліквідації глобальної ядерної катастрофи.

Ми — одне ціле з природою і від усвідомлення цього кожним з нас залежить співпраця людини і природи, що безпосередньо впливає на рівень ставлення до навколишнього середовища, від якого залежить якість нашого життя.

У 90-і роки розуміння зв'язку між станом навколишнього природного середовища і розвитком суспільства значно змінилося. Так, у 1992 р. під час зустрічі на вищому рівні за темою «Планета Земля» (м. Ріо-де-Жанейро) отримала підтримку ідея про те, що захист навколишнього середовища і розвиток

суспільства повинні бути взаємопов'язані і збалансовані. В світі почався курс на сталий розвиток. Він практично був підтриманий на Самміті міст, який проходив в 1996 р. у Стамбулі. Це був час виникнення новітньої філософії життя, усвідомлення необхідності збереження навколишнього середовища з урахуванням потреб майбутніх поколінь, нової моделі співробітництва, спрямованої на раціональне використання ресурсів, нових знань з метою розробки і реалізації сталого розвитку.

Зазначені питання актуальні в усіх впливових організаціях Європи. Так, у Конгресі місцевих і регіональних влад Європи діє Комісія з питань сталого розвитку, яка в основному опрацьовує питання, пов'язані зі станом навколишнього середовища і міст на принципах Європейської Хартії про місцеве самоврядування.

На завершення хотілось би навести слова, які не можуть залишити нікого байдужим: «Вигляд міста змінюється стрімкіше, ніж серце людини, і це загальновідомо. Але перш ніж від цього серця залишаться одні спогади, трапляється і так, що місто, в якому людина живе, охоплене (як і більшість міст) запамороченими метаморфозами, які ознаменували другу половину нашого тисячоліття, змінює це серце на свій лад, піддаючи його, ще зовсім молоде, випробуванню своєю атмосферою і своїми ландшафтами так, що на спонукання і думки людини постійно тисне павутиння міських вулиць, бульварів та парків» (Ж. Грак, «Форма міста», 1985).